

Prawo autorskie i licencje. Wprowadzenie

Michał Andrzej Woźniak

licencja: Creative Commons – Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 4.0

Na mocy polskiego prawa autorskiego zdecydowana większość produktów wytworzonych w ramach projektu „W Dialogu” będzie utworami, a zatem – objęta ochroną prawnoautorską. Co więcej, bez wątpienia znaczna część tych produktów będzie wykorzystywać dzieła zależne od utworów osób trzecich lub wręcz nimi będzie. Wiąże się to z konkretnymi konsekwencjami.

Prawo autorskie to uprawnienia przysługujące autorom w stosunku do ich utworów. W Polsce podzielone są na dwie kategorie:

- prawa autorskie osobiste;
- prawa autorskie majątkowe.

Różnią się one specyfiką i konsekwencjami dla utworów wykorzystywanych i wytwarzanych w ramach projektu.

Czym jest utwór?

Utwór jest centralnym pojęciem w ustawie o prawie autorskim, definiowany jest w Art. 1 punkt 1.

Ustawy:

„Art. 1 punkt 1. Przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór).

(...)

2¹. Ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia; nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne.

3. Utwór jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili ustalenia, chociażby miał postać nie ukończoną.

4. Ochrona przysługuje twórcy niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności.”

Na przykład niniejszy tekst jest utworem w momencie powstania pierwszych kilku jego zdań. Jako autor nie muszę nigdzie zgłaszać faktu jego powstania i chęci objęcia ochroną prawnoautorską – dzieje się to automatycznie. Nieistotna jest też wartość utworu, sposób wyrażenia ani jego przeznaczenie.

Co ważne, prawo autorskie nie obejmuje idei, procedur, metod działania i tym podobnych – a jedynie konkretną formę ich wyrażenia, i to wyłącznie pod warunkiem, że forma ta ma „indywidualny charakter”. To oznacza, że instrukcja obsługi lodówki nie będzie raczej uznana za utwór, jako że nie ma w niej „indywidualnego charakteru” twórczości autora.

To kryterium jest niejasne i problematyczne, choć istotne w kontekście możliwych produktów projektu. Dobrym praktycznym sposobem oszacowania, czy dany wytwór będzie je spełniał, jest zadanie pytania: „czy inna osoba stworzyłaby ten wytwór w zasadniczo podobny sposób?”.

W przypadku opisu technicznego (jak instrukcja obsługi lodówki) odpowiedź będzie brzmiała „raczej tak”; w przypadku wiersza czy opowiadania – „raczej na pewno nie”. Pierwsze zatem nie spełnia definicji utworu, drugie – tak.

Utworami są też bazy danych, zbiory czy antologie, o ile spełniają te same kryteria (np. zasada doboru ich elementów ma twórczy charakter), nawet jeśli ich elementy utworami nie są.

Utworami zdecydowanie nie są akty normatywne i ich projekty; dokumenty, znaki i symbole urzędowe; opisy patentowe oraz proste informacje prasowe.

Prawa autorskie osobiste

Zgodnie z ustawą autorskie prawa osobiste chronią „wiąź twórcy z utworem”, a konkretnie:

- a). autorstwo utworu – naruszenie tego elementu prawa autorskiego to oczywiście plagiat; niezależnie od tego, na jakich zasadach korzystamy z cudzego utworu, mamy obowiązek podać jego oryginalnego autora i tytuł.

- b). oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo – to autor decyduje, w jaki sposób winno być podpisane jego dzieło, naszym zaś obowiązkiem, jeśli z dzieła korzystamy, jest podać autorstwo zgodnie z wolą autora; nawet jeśli wiemy, że Bolesław Prus to pseudonim artystyczny Aleksandra Głowackiego, „Lalkę” będziemy podpisywać pseudonimem właśnie, tak bowiem podpisał ją autor.
- c). nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania – nie wolno nam zmienić jakiegokolwiek utworu i podpisać oryginalnym autorem i tytułem; jeśli wprowadzimy modyfikację w „Trenach” Kochanowskiego, to jest to już utwór zależny naszego autorstwa; cytując, mamy obowiązek cytować dokładnie, bez przekłamań.
- d). decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności – jeśli utwór został napisany „do szuflady”, nie mamy prawa z niego korzystać na żadnych zasadach, dopóki autor sam go nie opublikuje lub explicite da nam na to pozwolenie; oznacza to, że w takiej sytuacji nie działa na przykład dozwolony użytek (np. nie wolno takiego nieopublikowanego utworu cytować).
- e). nadzoru nad sposobem korzystania z utworu – ten punkt jest problematyczny i niedookreślony; dotyczy przede wszystkim sytuacji wystawiania utworów np. w galeriach; raczej nie będzie dotyczyć produktów projektu.

Osobiste prawa autorskie są niezbywalne i nie wygasają. Innymi słowy, Homer zawsze będzie autorem „Iliady”, ja zaś pozostanę autorem niniejszego tekstu nawet mimo faktu otrzymania wynagrodzenia za jego napisanie. W obu wypadkach sprawy mają się jednak inaczej w odniesieniu do praw autorskich majątkowych.

Prawa autorskie majątkowe

Zgodnie z ustawą autorom utworów przysługuje wyłączne prawo dysponowania utworem oraz do wynagrodzenia za jego wykorzystanie. W odróżnieniu do praw autorskich osobistych prawa autorskie majątkowe wygasają (zwykle po 70 latach od śmierci autora), są też zbywalne.

Zbiór utworów, w stosunku do których prawa autorskie majątkowe wygasły, to **domena publiczna**. Utwory z domeny publicznej można wykorzystywać bez ograniczeń i bez uzyskiwania zgód autorów, oczywiście z zachowaniem praw autorskich osobistych.

Metody korzystania z utworów objętych majątkowymi prawami autorskimi określone są jako **poła eksploatacji**, i są to (za ustawą):

- 1). w zakresie utrwalania i zwielokrotniania utworu – wytwarzanie określoną techniką egzemplarzy utworu, w tym techniką drukarską, reprograficzną, zapisu magnetycznego oraz techniką cyfrową.
- 2). w zakresie obrotu oryginałem albo egzemplarzami, na których utwór utrwalono – wprowadzanie do obrotu, użyczenie lub najem oryginału albo egzemplarzy,
- 3). w zakresie rozpowszechniania utworu w sposób inny niż określony w pkt 2 – publiczne wykonanie, wystawienie, wyświetlenie, odtworzenie oraz nadawanie i reemitowanie, a także publiczne udostępnianie utworu w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym.

Na każde z tych pól eksploatacji autor (lub posiadacz praw majątkowych do utworu) może udzielić licencji; licencje takie mogą być wyłączne (tzn. wykluczające możliwość udzielenia innym osobom lub podmiotom podobnej licencji na dane pola eksploatacji) lub niewyłączne; mogą też być udzielone z prawem do sublicencjonowania (czyli udzielania innym osobom czy podmiotom licencji na dane pola eksploatacji przez licencjobiorcę) lub bez takiego prawa.

Alternatywnie, autor (lub posiadacz praw) może przekazać prawa autorskie majątkowe na dane pola eksploatacji (w tym na wszystkie pola eksploatacji) w całości – oznacza to, że autor traci prawo do dysponowania dziełem, zachowując jednak wszystkie uprawnienia wynikające z praw autorskich osobistych.

Umowy licencyjne wyłączne oraz umowy o przekazanie praw autorskich majątkowych wymagają formy pisemnej. Co istotne, zarówno umowa udzielenia licencji, jak i przekazania praw, musi *explicite* wymieniać pola eksploatacji, których dotyczy – zapis „na wszystkich polach eksploatacji” jest niezgodny z ustawą.

Specyficznym rodzajem licencji niewyłącznych są wolne licencje, omówione w dokumencie *„Otwarte standardy i wolne licencje w projekcie W Dialogu – rekomendacje”*. Niniejszy tekst udostępniany jest właśnie na wolnej licencji.

Bez uzyskania od autora lub posiadacza praw licencji lub przekazania praw autorskich majątkowych na dane pola eksploatacji nie wolno z dzieła korzystać – poza wykorzystaniem spełniającym kryteria dozwolonego użytku lub wykorzystaniem utworów z domeny publicznej, czyli utworów, w stosunku do których prawa autorskie majątkowe wygasły.

Dozwolony użytek osobisty

Zgodnie z art. 23 ustawy utwory rozpowszechnione (z wyjątkiem oprogramowania!) można bez zezwolenia twórcy (a więc bez uzyskiwania licencji lub przeniesienia praw majątkowych) nieodpłatnie wykorzystywać na potrzeby osób pozostających w związku osobistym. Możemy więc pobrać dowolny utwór z Internetu, możemy też skopiować go na potrzeby naszej rodziny i znajomych – o ile nie odnosimy przy tym korzyści majątkowej.

Co jasne, nie będziemy mogli się powoływać na dozwolony użytek osobisty w stosunku do utworów wykorzystywanych w produktach projektu z dwóch powodów:

- autorzy produktów projektu odnoszą korzyść majątkową za ich wytworzenie;
- produkty te rozpowszechniane będą poza kręgiem rodziny i znajomych.

Dozwolony użytek wykraczający poza użytek osobisty

W kontekście projektu znacznie większe znaczenie ma dozwolony użytek wykraczający poza zakres osobisty, a konkretnie kilka jego elementów.

Bez uzyskiwania odrębnej zgody autora można cytować utwory już rozpowszechnione, pod warunkiem poprawnego uznania autorstwa. Cytat powinien stanowić fragment utworu (można zacytować krótki utwór w całości) i być uzasadniony „wyjaśnieniem, analizą krytyczną, nauczaniem lub prawami gatunku twórczości”.

Można też utwory kopiować (w całości lub we fragmentach) w celach dydaktycznych, na potrzeby konkretnej grupy uczniów czy studentów, oraz w ramach tej grupy utwory te modyfikować czy adaptować. Nie wolno – rzecz jasna – rozpowszechniać takich modyfikacji publicznie bez uzyskania zgody autora!

Ustawa przewiduje jeszcze kilka innych przypadków dozwolonego użytku, są one jednak znacznie mniej istotne w kontekście produktów projektu.

Dozwolony użytek a oprogramowanie

Niezmiernie ważne jest zwrócenie uwagi na fakt, że dozwolone użytki (osobisty i wykraczający poza użytek osobisty) nie dotyczą oprogramowania! Wykorzystanie (w tym modyfikacja) oprogramowania zawsze wymaga uzyskania licencji. Rozwiązaniem może być wykorzystanie oprogramowania na wolnych licencjach, omówione w dokumencie *„Otwarte standardy i wolne licencje w projekcie W Dialogu – rekomendacje”*.

Prawo autorskie a projekt W Dialogu

Wykorzystanie utworów objętych prawem autorskim w produktach projektu oznacza konieczność uzyskania licencji lub przeniesienia praw majątkowych. Brak odpowiedniej licencji lub fakt, iż licencja jest zbyt ograniczona (np. licencja na oprogramowanie na ograniczoną liczbę stanowisk), może skutkować problemami przy upowszechnianiu wyników i produktów projektu.

Wskazane jest zwracanie bacznej uwagi na źródło i licencje, na mocy których w ramach projektu wykorzystywane są utwory podmiotów trzecich, oraz – w miarę możliwości – korzystanie z utworów z domeny publicznej lub dostępnych na wolnych licencjach.